

KÜLTÜREL BİR BOYUT OLARAK “BİREYCİLİK-TOPLULUKÇULUK” VE TÜRKİYE’DEKİ ÇALIŞMALAR

“INDIVIDUALISM-COLLECTIVISM” AS A CULTURAL DIMENSION AND THE STUDIES IN TURKEY

Yrd. Doç. Dr. Umut Şah
Lefke Avrupa Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Psikoloji Bölümü
Email: usah@eul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5376-0965

Yrd. Doç. Dr. Doğa Eroğlu Şah
Lefke Avrupa Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Psikoloji Bölümü
Email: dsah@eul.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4486-3492

Gönderim 11 Kasım 2022 – Kabul 28 Kasım 2022
Received 11 November 2022 – Accepted 28 November 2022

Öz: Bu yazıda, sosyal psikologların kültürler arasındaki farklılıkları açıklamada sıklıkla kullandıkları bir boyut olan bireycilik-toplulukçuluk kavramı ele alınmaktadır. Hofstede’nin 1980’deki ilk çalışmasından bu yana, bireycilik-toplulukçuluk boyutu, sosyal psikoloji alanında kültürel farklılıkları ve bunların sosyal psikolojik etkilerini incelemenin tipik bir yolu haline gelmiştir. Bu minvalde, yazıda, kültürel bir boyut olarak bireycilik ve toplulukçuluğun nasıl tariflendiği, bireyci ve toplulukçu kültürlerin ne tür özelliklere sahip olduğu, birbirlerinden nasıl farklılaştığı ve bu kültürlerdeki birey özellikleri ve benlik yapıları arasındaki farklılıklar anlatılmaktadır. Yazının son kısmında ise Türkiye’de bu konuda yapılmış çeşitli çalışmalardan ve Türkiye’nin kendine özgü konumundan söz edilmekte ve genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bireycilik, toplulukçuluk, benlik yönelimi, kültür, sosyal psikoloji

Abstract: This article aims to examine individualism-collectivism as a dimension used for explain cross-cultural differences by social psychologists. Since the first study of Hofstede on 1980, the individualism-collectivism dimension became the traditional way of studying cross-cultural differences and the social psychological effects of them in the field of social psychology. In this context, in the first part of the article, the definitions of individualism and collectivism, the differences between individualistic and collectivistic cultures and the characteristics of individuals in these cultures are explained. In the second part, the major studies in Turkey on this topic are described and discussed.

Keywords: Individualism, collectivism, self-orientation, culture, social psychology

GİRİŞ

Genel olarak psikoloji alanında ve özelde sosyal psikoloji çalışmalarında, kültürün sosyal psikolojik süreçler üzerindeki etkisi uzun yıllar görmezden gelinmiş, Hofstede’nin 1980 yılında yayımladığı “Culture’s Consequences” adlı çalışmayla birlikte dikkatler kültürler arasındaki farklılıklara ve kültürün etkilerine yöneltilmeye başlanmıştır (Kağıtçıbaşı, 1997, 1999). Gerek Hofstede’nin çalışmasında gerekse daha sonra yapılan başka çalışmalarda, kültürel farklılıkları açıklamak üzere çeşitli boyutlar önerilmiştir, ancak bireycilik-toplulukçuluk boyutu, bunlar içerisinde en önemli ve en çok incelenen boyut olarak öne çıkmaktadır (Gül, 2010; Wasti ve Erdil, 2007; Ercan, 2013; Ayçiçeği-Dinn ve Sunar, 2017). Öyle ki sosyal psikologlar için bireycilik-toplulukçuluk boyutu, dünyadaki farklı kültürleri (özellikle de Batı ve Doğu kültürlerini) ve bu kültürlerdeki birey özelliklerini karşılaştırmanın tipik bir yolu haline gelmiştir (Hogg ve Vaughan, 2010).

‘Kültür’ kavramı, her şeyi içeren yapısı nedeniyle farklı disiplinler içerisinde birçok farklı şekilde tanımlanagelmıştır. Bu minvalde, kültür için, “geleneksel fikirler ve bunlara bağlı olan değerler”, “öğrenilmiş davranışların bir bütün olarak nesilden nesile aktarılması”, “paylaşılan semboller ve anlamlar”, “bir grubun davranışlarında önceden tahmin edilebilir ve belirli farklılıklara yol açan deneyimler”, “davranışları bir sisteme oturtan fikir, uygulama, norm ve anlamlar bütünü”, “kendini oluşturan parçalar üzerinde kapsamlı bir etkiye sahip olan bir üst düzen”, “birbirleriyle ilişki içinde ve birbirlerine karmaşık bir biçimde bağlı olan parçalardan oluşmuş sistem” gibi tarifler yapılmıştır (Kağıtçıbaşı, 2000: 36-37).

Psikoloji içerisinde ise kültür, Herskovits’in (1948) kavramsallaştırması çerçevesinde, “çevrenin insan yapısı olan bölümü” olarak tanımlanmaktadır (akt. Kağıtçıbaşı, 2000: 37). Triandis (2001: 908) ise “birey için bellek ne ise toplum için de kültür odur” şeklinde bir yaklaşımın kültürü anlamada uygun bir yol olduğunu ifade etmiştir. Buna göre, kültür, bir toplumun yaşantısı içerisinde işleyen, böylece gelecek nesillere aktarılmaya değer olan her şeyi içerir (Triandis, 2001; Triandis ve Suh, 2002). Örneğin, bir aletin nasıl yapılacağına dair kullanışlı olan bir fikir, giderek daha çok birey tarafından benimsenip kullanılır ve böylece kültürün bir parçası haline gelir.

Kağıtçıbaşı’nın (2000) belirttiği gibi burada önemli olan psikolojik olguları kültürel ortamına yerleştirmek ve bireyleri içinde buldukları kültürel ortamdan ayrı düşünmemektir. Çünkü bu kültürel ortam, bireylerin değer yargılarını, normlarını, davranış kalıplarını, rollerini, dili kullanma biçimlerini ve dolayısıyla düşünme biçimlerini etkilemektedir.

1. KÜLTÜREL BİR BOYUT OLARAK BİREYCİLİK/TOPLULUKÇULUK

Hofstede (1980) daha önce sözü edilen çalışmasında kültür açısından dört boyut belirlemiştir: bireycilik/toplulukçuluk, güç dengesi, maskülenlik, belirsizlikten kaçınma (akt. Kağıtçıbaşı, 1997). Ancak, bireycilik/toplulukçuluk boyutu, kültürlerarası farklılıkları açıklamada en önemli ve en popüler boyut olmuştur.

Kağıtçıbaşı (1999: 360) Hofstede’nin bireycilik ve toplulukçuluk tanımlarını şu şekilde aktarmaktadır:

“Bireycilik, bireyler arasındaki bağların gevşek olduğu, herkesin sadece kendine veya çekirdek ailesine bakmak zorunda olduğu kültürler için geçerlidir. Toplulukçuluk, insanların doğuştan itibaren güçlü ve sıkı gruplara bağlı olduğu ve bu bağlılığın yaşam boyunca, sorgulanmayan bir sadakat karşılığında var olduğu toplumlarda vardır.”

Hofstede’den sonra bireycilik ve toplulukçuluğun başka tanımları da yapılmıştır. Bunlar içinde özellikle kişilerin başkalarıyla olan ilişkilerini dikkate alan tanımlar önem kazanmıştır. Buna göre, bireyci kültürlerde –toplulukçu kültürlerle nazaran- bireyler başkalarıyla ilişkilerinde daha ayrışık ve özerktirler, içgruplarından bağımsız ve kopukturlar, kendi kişisel amaçlarını grup amaçlarının üstünde tutarlar, grup normlarından bağımsızdırlar ve sosyal ilişkilerine kazanç-kayıp ilkesi hâkimdir. Toplulukçu kültürlerde ise –bireyci kültürlerle nazaran- bireyler içgruplarına daha bağlıdırlar, grup amaçlarına öncelik verirler, davranışlarını grup normlarına göre belirlerler, grup içi uyuma ve ilişkiselliğe önem verirler (Triandis, 2001; Triandis ve ark., 1995; Kağıtçıbaşı, 1997, 1999; Hogg ve Vaughan, 2010).

Triandis ve arkadaşları (1986) bireycilik-toplulukçuluk açısından dört faktör bulmuşlardır: Toplulukçuluğu temsil eden ‘aile bütünlüğü’ ve ‘bağımlılık’;

bireyseliği temsil eden ‘özgüven’ ve ‘içgruptan ayrışıklık’ (akt. Kağıtçıbaşı, 1997). Yine Triandis ve arkadaşları (1995) bireycilik ve toplulukçuluğun ayrıştırılmasında dört genel boyuttan söz etmektedirler; *benlik tanımı, amaçlar, ilişki biçimi ve sosyal davranışlar*. Buna göre;

1. Bireyci toplumlarda bireylerin benlik tanımları özerk ve bağımsızken, toplulukçu kültürlerde benlik tanımları diğerleri ile karşılıklı bağımlı bir şekildedir.
2. Bireyci kültürlerde kişisel amaçlar grup amaçlarının üstünde yer alırken, toplulukçu kültürlerde bunun tersi söz konusudur.
3. Bireyci kültürlerde bireylerarası sosyal ilişkilerde kazanç-kayıp ve rasyonellik vurgusu varken, toplulukçu kültürlerde karşılıklılık (komünallik) ve ilişkisellik vurgusu vardır.
4. Bireyci kültürlerde sosyal davranışın belirleyicileri olarak bireysel tutumlar öne çıkarken, toplulukçu kültürlerde grup normları öne çıkmaktadır.

Bununla birlikte, Triandis ve arkadaşları (1985; akt. Triandis, 2001) bireycilik-toplulukçuluk tartışmasında kültürel ve bireysel düzeylerin birbirinden ayırtmış ve bireysel düzeyde bireycilik ve toplulukçuluğa karşılık gelen ‘*idiocentrism*’ ve ‘*allocentrism*’ kavramlarını ortaya koymuşlardır. Çünkü kültürel düzeyde ortaya çıkan faktörler bireyci veya toplulukçu bir kültürdeki tüm bireyler için geçerli olmamaktadır. Bu nedenle de araştırmacılar bireyci kültürler içerisinde toplulukçu davranışlar sergileyen (*allocentric*) ve toplulukçu kültürler içerisinde bireyci davranışlar sergileyen (*idiocentric*) kişilerin araştırılabilmesinin önünü açmaya çalışmışlardır (Triandis, 2001; Triandis ve ark., 1995).

Triandis (2001) bireycilik ve toplulukçuluğun değerlendirilmesinde önemli bir başka boyuttan daha söz etmektedir; yatay/dikey boyutu (*horizontal/vertical*). Buna göre, bireyci ve toplulukçu kültürler, yatay ya da dikey oluşlarına göre de farklılaşmaktadırlar. Yatay-dikey ayrımı ise öncelikle kişilerarası ilişkilerin eşit ya da hiyerarşik olması temelinde yapılmaktadır. Bu bağlamda, Triandis (2001) dört tip kültürden söz etmektedir:

1. *Yatay-bireyci kültür*; bireylerin benlik-kavramları özerktir, biricik olmak ve kendi istedikleri şeyleri yapmak onlar için önemlidir, eşitliğe vurgu yapılır.
2. *Dikey-bireyci kültür*; bireylerin benlik-kavramları yine özerktir ve kendi istedikleri şeyleri yapmak isterler ama aynı zamanda “en iyi” olmak isterler, statüsel eşitsizlikler kabul edilir.
3. *Yatay-toplulukçu kültür*; bireyler kendi benliklerini içgruplarına bağlı olarak tanımlarlar, eşitliğe vurgu vardır.
4. *Dikey-toplulukçu kültür*; bireyler benliklerini içgruplarına bağlı olarak tanımlarlar ve içgrup otoritesine bağlılıkları yüksektir, hiyerarşik ve eşit olmayan ilişkiler kabul edilir.

2. BENLİK YÖNELİMİ

Bireycilik ve toplulukçulukla ilgili olarak yapılan çalışmalar, bireylerin benlik yönelimlerinin ve tanımlarının içinde yaşadıkları kültüre göre farklılaştığını

göstermiştir. Buna göre, yapılan çalışmalarda genel olarak iki temel benlik yönelimi ortaya konulmuştur; *ayrışık benlik* ve *ilişkisel benlik* (Kağıtçıbaşı, 1997).

Kağıtçıbaşı (1999) ‘benlik’ kavramı üzerine yapılan çalışmaların çoğunlukla Batı’da ortaya çıktığı için öncelikle bireyci toplumların benlik özelliklerinin belirlendiğini ve benliğin genel tanımı olarak kavramsallaştırıldığını ifade etmektedir. Buna göre; “bireyci, orta sınıf kültüründe, benlik, bireyin gereksinimlerini, yeteneklerini, güdülerini ve haklarını içeren içsel (bireye ait) özelliklerden oluşan bir varlık olarak görülmüştür. Her birey bu özelliklere sahiptir ve bunları değişik sosyal ortamlarda düşünce ve davranışlarını yönlendirmede kullanır” (Geertz, 1975; akt. Kağıtçıbaşı, 1999: 360).

Bu çerçevede, Kağıtçıbaşı (1999) benliğimizin yapısının, dünyayı, kendimizi ve diğer insanları nasıl algıladığımızı belirlediğini ve duygu ve davranışlarımızı etkilediğini söylemekte; bu yüzden de kültürlerarası davranış farklılıklarında o kültürlerde söz konusu olan benlik yönelimleri arasındaki farklılıkların etkilerinin olduğunu dile getirmektedir. Daha önce de söylendiği gibi, kültürlerarası çalışmalarda esas olarak iki farklı benlik yöneliminden söz edilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1997, 2000; Markus ve Kitayama, 1991; Hogg ve Vaughan, 2010):

- i. *İlişkisel benlik*; diğerleri ile karşılıklı bağımlı (interdependent), ilişkiselliğin yüksek olduğu ve diğerleriyle olan sınırların çok katı olmadığı benlik yapısıdır. Toplulukçu kültürler özgüdür.
- ii. *Ayrışık benlik*; diğerlerinden ayrı, bağımsız ve özerk olan ve sınırları katı bir şekilde belirlenmiş olan benlik yapısıdır. Bireyci kültürler özgüdür.

Bu iki benlik yönelimi arasındaki temel ayrım, kişinin kendisini diğerlerinden ne kadar ayrı veya onlarla ne kadar bağlantılı algıladığına göre yapılmaktadır. Buna göre, toplulukçu toplumlardaki (Japonya ve diğer Asya toplumları gibi) insanlar yüksek karşılıklı bağımlı benlik yapısı ve düşük bağımsız benlik yapısına sahipken, bireyci toplumlardaki (ABD ve Batı Avrupa toplumları gibi) insanlar ise bunun tersi bir benlik yapısına sahiptirler (Markus ve Kitayama, 1991; Hogg ve Vaughan, 2010).

Diğer yandan, Kağıtçıbaşı (1999: 363), bireyci ve toplulukçu kültürler arasındaki bu benlik farklılaşmasının bu kadar katı sınırlarla ortaya çıkmadığını söylemektedir. Buna göre, “toplulukçu kültürlerin hepsinde sadece ilişkisel benliklere rastlanılmadığı gibi, bireyci kültürlerde de sadece ayrışık benliklere rastlanmaz”. Buradan hareketle, Kağıtçıbaşı (1997, 1999, 2005) üçüncü bir benlik yapısı tanımlamıştır; *özerk-ilişkisel benlik*. Bu benlik yapısı, içinde hem ilişkisel (toplulukçu) hem de özerk (bireyci) öğeleri barındırır. Bu tür bir benlik yapısı, özellikle, toplulukçu kültürlerin gelişmiş kentsel bölgelerinde, kuşaklar arasındaki maddi ilişkilerin azaldığı ama duygusal bağların tamamen kaybolmadığı aile modelinde karşımıza çıkmaktadır. Kağıtçıbaşı ile benzer şekilde, kültür-benlik ilişkisinin ikili değil de üçlü bir model içerisinde daha iyi anlaşılabilirliğini dile getiren başka yazarlar da olmuştur (örn. Brewer ve Gardner, 1996; Uleman ve ark., 2000; Bresnahan ve ark., 2005; Hardie ve ark., 2005).

Gül (2010), Kağıtçıbaşı’nın öne sürdüğü bu üçlü modelin benliğe ilişkin iki temel boyuta dayandığını ifade etmektedir; benliğin diğerlerinden uzaklık derecesini ifade eden ayrışıklık ve ilişkiselliğe göre belirlenen *kişilerarası mesafe boyutu* ve kişinin kendi kurallarının öznesi olması anlamına gelen “otonomi” ile diğerlerinin kurallarının öznesi olması anlamına gelen “heteronomi” açısından belirlenen *faillik boyutu*. Buna göre, kişinin herhangi bir boyutta olmasının diğer boyutta olmamayı gerektirmediği;

ilişkiselliğin ve özerkliğin bir arada bulunabileceği belirtilmiştir. Buradan hareketle, Kağıtçıbaşı (1997, 1999, 2005) benlik yapılarını değişen sosyo-ekonomik ve ailesel şartlar içerisinde ele almış ve içinde bulunan sosyo-ekonomik koşullarda işlevsel olan benlik yapısının yaygın olacağını ifade etmiştir.

3. BİREYCI VE TOPLULUKÇU KÜLTÜRLER ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Kağıtçıbaşı (1997) bireycilik-toplulukçuluk çalışmalarının kültürler arasındaki davranışsal, bilişsel, duygusal ve motivasyonel farklılıkları içeren geniş bir alanı kapsadığını söylemektedir. Buna göre, bireyci ve toplulukçu kültürler arasında; benlik algısı ve sosyal algı, bilgi işleme, duygular, atıflar ve ahlaki akıl yürütme, sosyal etkileşim, kendine hizmet eden yanlılık ve kendine-odaklanma, başarı güdüsü, işbirliği ve rekabet, liderlik, adalet dağıtımı, iletişim, etnik-merkezcilik (*ethnocentrism*), kendilik tanımları ve kişilik özellikleri gibi çok çeşitli açılardan karşılaştırmalar yapılmıştır (Markus ve Kitayama, 1991; Kağıtçıbaşı, 1997, 1999; Triandis, 2001; Triandis ve Suh, 2002; Oyserman ve ark., 2002; McCrae ve ark., 2005; Hogg ve Vaughan, 2010; Jackson ve ark., 2012).

Tahmin edilebileceği gibi çalışmalar farklı benlik yapılarının farklı benlik algılarına ve ayrıca başkalarının algılanışında da (sosyal algı) farklılaşmalara yol açtığını ortaya koymuştur (Kağıtçıbaşı, 1997). Örneğin, ayrışık benliğe sahip kişilerden (ABD’li katılımcılar) kendilerini tanımlamaları istendiğinde, zaman, mekân ve sosyal ortamdan ayrışık olarak kişilik özelliklerini ve yeteneklerini yazarlarken; ilişkisel benliğe sahip kişiler (Asyalı katılımcılar) kendilerini ilişkileri ve belirli sosyal ortamlar çerçevesinde tanımlıyorlar.

Duygular da bireyci ve toplulukçu kültürler açısından farklılaşmaktadır. Bireyci kültürlerde daha çok “ego odaklı” (*ego focused*) duygular (kızgınlık, gurur, engellenme, hayal kırıklığı gibi) öne çıkmaktayken; toplulukçu kültürlerde “diğere odaklı” (*other focused*) duygular (empati, utanç, saygı gibi) daha ön planda durmaktadır (Markus ve Kitayama, 1991; Duan ve ark., 2008; Seo, 2011).

Bunların dışında, bireyci toplumlarda, rekabet, sosyal etkileşimlerde bireyci yönelim, kişisel başarı güdüsü, kişisel atıflara vurgu, kendine hizmet eden yanlılık ve biriciklik ile tercihlere verilen önem toplulukçu toplumlarda olduğundan daha fazladır. Toplulukçu kültürlerde ise bunların tersine, işbirliği, sosyal etkileşimlerde sosyal yönelim, ‘sosyal yönelimli’ başarı güdüsü, durumsal atıflara vurgu ve adalet dağıtımında eşitliğe verilen önem daha fazladır (Kağıtçıbaşı, 1997, 1999; Triandis, 2001; Triandis ve Suh, 2002; Oyserman ve ark., 2002).

Bilgi işleme ve düşünme süreçleri açısından da toplulukçu ve bireyci kültürlerde farklılıklar söz konusudur. Bireyci kültürlerdeki bireylerin daha analitik ve lineer düşünme eğilimleri varken, toplulukçu kültürlerdeki bireylerin daha bütünsel (holistic) ve ilişki-yönelimli bir düşünme eğilimine sahip oldukları ifade edilmektedir (Hogg ve Vaughan, 2010; Kağıtçıbaşı, 1999; Oyserman ve ark., 2002; Oyserman ve Lee, 2008). Ayrıca, toplulukçu kültürlerdeki bireyler çevreyi görece daha sabit/değişmez ve kendilerini değişebilir olarak görmekteyken, bireyci kültürlerdeki bireyler kendilerini görece daha sabit ve çevreyi değişebilir olarak görme eğilimindedirler (Triandis ve Suh, 2002).

Etnik-merkezcilik açısından bakıldığında ise toplulukçu kültürdeki bireylerin bireyci kültürdekilere göre daha etnik-merkezci oldukları, içgruplarına yönelik daha olumlu ve dışgruplara yönelik daha olumsuz tutumlar bildirdikleri ifade edilmiştir

(Triandis, 2001). Son olarak, toplulukçu kültürdeki bireyler sıklıkla kendilerini sosyal varlıklara referansla tanımlama eğilimindeyken, bireyci kültürlerde bu eğilim çok daha az görülmektedir. Buna ilaveten, eğitim seviyesi arttıkça bu eğilim daha da azalmaktadır (Triandis, 2001).

Bireyci ve toplulukçu kültürler “yalnızlık” algısı ve bunun sağlıkla ilişkisi açısından da incelenmiştir. Örneğin, Heu ve arkadaşlarının (2019) beş farklı Avrupa ülkesini karşılaştırdıkları çalışmalarında daha yüksek düzeyde toplulukçuluğun daha düşük yalnızlık algısıyla ilişkili olduğu bulgulanmıştır. Beller ve Wagner’in (2020) 14 ülkeden veri topladıkları çalışmalarında ise daha toplulukçu kültürlerde yalnızlık algısının sağlık üzerinde daha güçlü bir etkisinin olduğu görülmüştür.

4. TÜRKİYE’DEKİ ÇALIŞMALAR

Hofstede’nin 1980 yılında yayımladığı çalışmasının ardından, kültürler arasındaki farklılıkları bireycilik ve toplulukçuluk açısından inceleyen çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalarda, bireyci ve toplulukçu kültürel yapıların, bu kültürlerde yaşayan bireyleri nasıl etkilediği incelenmiştir. Yapılan araştırmalar, ilk önceleri, bireyci ve toplulukçu kültürlerin tipik örnekleri olarak düşünülen ABD ve Asya örnekleri (Japonya, Çin, Hong Kong gibi) arasında sıkışmıştır (Ayçiçeği-Dinn ve Sunar, 2017). Örneğin, Wheeler, Reis ve Bond (1989) tarafından yapılan araştırmada ABD’li ve Hong Kong’lu öğrencilerin sosyal etkileşimlere girme sayıları ve girdikleri sosyal etkileşimlerin niteliği incelenmiştir (akt. Kağıtçıbaşı, 1999). Yine, bireyci kültürlerde ‘ego odaklı’, toplulukçu kültürlerde ise ‘diğeri odaklı’ duyguların daha çok olduğunu ortaya koydukları makalelerinde, Markus ve Kitayama (1991), çoğunlukla ABD’li ve Japon örneklerle yapılmış çalışmaları referans göstermişlerdir.

Bununla birlikte, bu özelliklerin başka toplumlar açısından da incelenmesi gerektiği fark edilmiş ve birçok başka toplum içerisinde yaşayan kişilerden oluşturulan örneklerle araştırmalar yapılmıştır. Buna göre, Polonya, Lübnan, İspanya, Portekiz ve Türkiye gibi toplumlar bireycilik-toplulukçuluk açısından çeşitli araştırmalara konu olmuşlardır (Gül, 2010).

Bu noktada, bireycilik-toplulukçuluk açısından Türkiye’de yapılan çalışmalara bakmak önemli olmaktadır. Zira, Hofstede’nin (1980) kültürleri bireycilik-toplulukçuluk açısından sınıflandırdığı çalışmasında, Türkiye toplulukçu kültürler arasında sayılmıştır (akt. Gül, 2010). Buna göre Türkiye, toplulukçu kültürlerde varolan gruba bağlılık, kendi amaçlarını grubun amaçlarından üstte tutma gibi karakteristik özelliklere sahip olarak tanımlanmıştır. Türkiyeli örneklerle yapılan ilk araştırmalar bu bulguları desteklemekle birlikte, daha sonraları yapılan birçok araştırma Türkiye’de toplulukçuluğun yanı sıra bireycilik eğilimlerinin de mevcut olduğunu ortaya koymuştur (örn. Göregenli, 1995; İmamoğlu, 1998; Kağıtçıbaşı, 2000; İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün, 2002; Yetim, 2004; Uskul, Hynie ve Lalonde, 2004; Ayçiçeği-Dinn ve Caldwell-Harris, 2011; Ercan, 2013; Özdemir, 2014). Güncel literatürde, bireycilik-toplulukçuluğu standart bir araştırma değişkeni olarak kullanan çok sayıda yeni çalışma olmakla birlikte, burada bunların hepsinden söz etmek pek mümkün değildir. Bu nedenle, burada, özellikle bir kültürel boyut olarak bireycilik-toplulukçuluğa odaklanan ve bunun benlik yönelimiyle ilişkisine bakan çalışmalar aktarılmaktadır.

İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün (2002) Osmanlı Devleti’nin ortadan kalkmasının ardından laik ve demokratik temeller üzerine kurulan Türkiye’de,

dünyadaki hızlı sosyal ve ekonomik dönüşümlerin de (küreselleşme ve liberalleşme gibi) etkisiyle, önceki toplulukçuluk eğilimlerinin yanı sıra bireyci eğilimlerin de gelişmeye başladığını ifade etmektedirler. Buna göre, Türkiye’deki bireylerin “sosyal güç, benliği yüceltme, başarı” gibi bireyci değerlere eğilimli olduklarını ancak bunları geleneksel “grup bağlılığı, yardımseverlik ve birbirine bağlılık” gibi değerlerle birlikte tercih ettiklerini belirlemişlerdir. Nitekim Göregenli’nin (1995) ve İmamoğlu’nun (1998) yaptıkları erken dönem araştırmaların bulguları, Türkiye’nin salt bireyci veya toplulukçu olarak sınıflandırılmayacağını göstermiştir. Benzer sonuçlar, daha sonra yapılan başka çalışmalarda da karşımıza çıkmaktadır.

Carpenter ve Karakitapoğlu-Aygün (2005) ile İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün (2006, 2007) tarafından yapılan bir dizi araştırmanın bulguları, Türkiye’de bireycilik ve toplulukçulukla ilişkili özelliklerin bir arada bulunduğunu göstermektedir. Örneğin, Türkiyeli ve ABD’li öğrencilerin, ailelerine olan duygusal ve kimlik bağlılıkları bakımından karşılaştırıldıkları çalışmada; her iki grup arasında duygusal bağlılık bakımından fark olmadığı, kimlik bağlılığı bakımından ise Türkiyeli örneklemin ABD’li örnekleme göre ailelerine daha bağlı olduğu görülmüştür (İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün, 2007). Yine Türkiyeli ve ABD’li öğrencilerle yapılan bir diğer çalışmada da mevcut duygusal yakınlığın derecesi, aile ile yakınlık ve kişiliğin aileden bağımsız algılanma derecesi olan *gerçek ilişkililik* bakımından kültürler arasında benzerliklerin olduğu; bununla birlikte aile ile olunmak istenen duygusal yakınlığın, benzerliğin, bağımsızlık derecesini ifade eden *ideal ilişkililiğin* ve ailenin umduğunu düşündüğü ilişkililiği ifade eden *umulan ilişkililiğin* Türkiyeli örnekleme ABD’li örnekleme göre daha fazla rapor edildiği bulgulanmıştır (İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün, 2006).

Uskul, Hynie ve Lalonde (2004) yaptıkları bir çalışmada, Türkiyeli ve Kanadalı öğrencileri kişilerarası yakınlık açısından karşılaştırmış ve Türkiyeli örnekleme bireyci eğilimlerin arkadaşlık ve romantik ilişkilerdeki yakınlığı arttırmakla birlikte aileyle ilişkilerdeki yakınlığı azaltmadığını bulmuşlardır. Buna göre, Türkiyeli öğrencilerde, bireycilikle bağlantılı olan kişisel ilişkilere yakınlık ve toplulukçulukla bağlantılı olan aile ilişkilerine yakınlık bir arada görülmektedir. Yetim (2004) ise yaptığı araştırmada, farklı sosyo-ekonomik yapılardan gelen Türkiyeli üniversite öğrencilerinin aileleriyle olan ilişkilerini korurken, kendi değer, tutum ve davranışlarında daha özerk olmaya yöneldiklerini bulmuştur. Bu da yine bireyci ve toplulukçu özelliklerin bir arada bulunduğuna işaret etmektedir.

Bireyci ve toplulukçu özelliklerin bir arada görüldüğü Türkiye’de, bireylerin benlik yönelimlerinin de bu duruma uygun olacağı ve hem bağımsız/ayrışık hem de ilişkisel/karşılıklı bağımlı öğeler barındıran bir benlik yöneliminin yaygın olacağı düşünülebilir. Yapılan çalışmalar da bu yönde sonuçlar bildirmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, Kağıtçıbaşı (1999, 2000, 2005) bazı toplumlarda bireyci ve toplulukçu değerleri bir arada barındıran özerk-ilişkisel benlik yapısının yaygın olduğundan söz etmektedir. Buna göre, Kağıtçıbaşı (2000) araştırmalarından elde ettiği sonuçlara dayanarak Türkiye’nin de bu benlik yapısının yaygın olduğu toplumlar arasında olduğunu dile getirmektedir.

Yukarıda sözü edilen, Uskul, Hynie ve Lalonde (2004) tarafından yapılan çalışmada, Türkiyeli ve Kanadalı katılımcılar benlik yönelimleri açısından da karşılaştırılmışlardır. Sonuçlar, Türkiyeli katılımcıların Kanadalılara göre daha yüksek ilişkisel benlik puanları aldıklarını ancak Türkiyeli kadın katılımcıların hem Kanadalı kadın hem de Türkiyeli erkek katılımcılardan daha yüksek ayrışık benlik puanları aldığını ortaya koymuştur. Araştırmacılara göre, bu bulgular, ilişkiselliğin ve özerkliğin

bir arada olduğu bir benlik yönelimine işaret etmektedir. İmamoğlu (1998, 2003) ise Türkiyeli üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmalarında, öğrencilerin benlik yönelimlerinde bireyselleşme ve ilişkiselliğin bir arada bulunduğunu ve bunların zıt olmaktan ziyade tamamlayıcı olduklarını bildirmiştir. Benzer şekilde, Ercan'ın (2013) farklı eğitim düzeylerine ve sosyo-ekonomik koşullara sahip 24-30 yaş arası Türkiyeli genç yetişkinlerle yaptığı çalışmasının bulguları da bireyci, toplulukçu ve özerk-ilişkisel benlik yapılarının farklı bileşimlerinin bir arada bulunabildiğini göstermiş ve bu açıdan Kağıtçıbaşı'nın üçlü benlik modeline destek sağlamıştır. Başka bir çalışmada ise Türkiyeli öğrencilerin yatay bireycilik ve dikey toplulukçuluk düzeylerinin Amerikalı öğrencilerden daha yüksek olduğu; benlik saygısı açısından ise gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür (Özdemir, 2014).

Bunların dışında Türkiye'de veya Türkiyeli örneklerle yapılan başka çalışmalar da söz konusudur. Örneğin, Dirilen (2006) Türkiyeli ve Orta Asyalı öğrencileri değer yapıları açısından karşılaştırmıştır. Sonuçlar, iki grubun farklı değer tiplerine farklı derecelerde önem verdiklerini; Orta Asya Türki Cumhuriyetlerinden gelen üniversite öğrencilerinin ilişkiselliğe Türkiyeli öğrencilere göre daha fazla, zihinsel ve duygusal özerkliğe ve eşitliğe ise Türkiyeli öğrencilerden daha az önem verdiklerini ortaya koymuştur. Bu çalışmada bireycilik-toplulukçuluk karşılaştırmasında yatay-dikey boyut da dikkate alınmıştır. Buna göre, Türki Cumhuriyetlerden gelen öğrencilerin Türkiyeli öğrencilere göre daha yüksek düzeyde dikey-toplulukçuluk ve daha düşük düzeyde yatay-bireycilik bildirdikleri bulgulanmıştır. Buna benzer bir başka bulgu ise Uçar'ın (2017) çalışmasından gelmektedir. Türkiyeli üniversite öğrencileriyle yapılan bu çalışmanın sonuçları, yatay-bireycilik değerlerinin özerk-ilişkisel benlik yönelimini yordadığı ve özerk-ilişkisel benlik yönelimine sahip olanların kendilerini içgruplarındaki diğer kişilerle eşit görme eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır.

Yatay-dikey boyutuna ilişkin bir başka çalışma da Cukur, de Guzman ve Carlo (2004) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar, yatay-dikey toplulukçuluk ve bireyciliğin değerler ve dindarlık ile ilişkisini Türkiye, ABD ve Filipinler açısından incelemişlerdir. Sonuçlara göre, toplulukçulukla muhafazakâr değerler ve bireycilikle değişime açıklık arasında ilişki bulunmuştur. Ayrıca, dindarlık, her üç kültürde de muhafazakâr değerler ve toplulukçulukla ilişkili çıkmıştır.

Türkiyeli örneklerle yapılan başka bazı çalışmalarda ise bireycilik-toplulukçuluk ile siyasal öz-yeterlilik (Eser ve Ertugay, 2013) ve çocuk yetiştirme tutumları (Ayçiçeği-Dinn ve Sunar, 2017) arasındaki ilişkilerin yanı sıra benlik yönelimi (veya benlik kurgusu) ile özgecilik (Yöntem ve İlhan, 2013; Tosun, Yazıcı ve Altun, 2017), vatanseverlik tutumları (Kabaklı-Çimen, 2017), üniversiteye uyum (Sevinç ve Şener-Kılınc, 2018), sosyal onay ihtiyacı (Saltürk, 2022) ve kırsal/kentsel yaşam (Özdemir, 2012) arasındaki ilişkilerin de inceleme konusu edildiği görülmektedir. Bu çalışmaların sonuçları da genel olarak yine Türkiye bağlamında bireycilik ve toplulukçuluk eğilimlerinin ve bununla bağlantılı olarak ayrışık, ilişkisel ve özerk-ilişkisel benlik yönelimlerinin bir arada bulunabileceğini göstermektedir.

Bunlara ek olarak, güncel literatüre bakıldığında, bireycilik-toplulukçuluğun örgütsel psikoloji alanındaki çok sayıda çalışmaya konu olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda, kültürel bir boyut olarak bireycilik-toplulukçuluk ile girişimcilik, liderlik, örgüt bağlılığı, iş performansı, tüketici davranışları gibi olgular arasındaki ilişkiler inceleme konusu edilmiştir (Özbakış, 2001; Kırkbeşoğlu ve Tüzün, 2009; Çarıkcı ve Koyuncu, 2010; Seçer ve Çınar, 2011; Özdemir, 2014; Sakal ve Yıldız, 2015; Çalışkan ve Özkoç, 2016; Oktuğ, 2017; Tatar, Saltukoğlu ve Teoman, 2017; Ayaz ve Çelikel, 2020; Durmaz, Ergeneli ve Metin-Camgöz, 2020). Örneğin, Özbakış (2001) yatay-dikey

bireycilik ve toplulukçuluk değerlerinin ekip çalışmasına etkilerini incelemiş ve sadece yatay toplulukçuluğun ekip çalışmasına yatkınlığı anlamlı olarak etkilediğini bulmuştur. Kırkbeşoğlu ve Tüzün'ün (2009) araştırmasında, çalışanların bireycilik ve toplulukçuluk eğilimlerinin bireyci örgüt kültüründe mesleki özdeşleşmeyi, toplulukçu örgüt kültüründe ise örgütsel özdeşleşmeyi anlamlı düzeyde etkilediği bulunmuştur. Oktuğ'un (2017) araştırmasında ise çalışanların psikolojik güçlendirme algıları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkide bireycilik ve toplulukçuluk eğilimlerinin biçimlendirici etkisi incelenmiştir.

İlgili diğer çalışmaların sonuçlarına bakıldığında; Çarıkçı ve Koyuncu (2010) kültürel bir boyut olarak bireycilik-toplulukçuluk ile girişimciliğin farklı boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğunu; Özdemir (2014) girişimcilik eğilimi ile dikey bireycilik arasında pozitif ilişki olduğunu ve Amerikan üniversite öğrencilerinin Türkiyeli öğrencilere kıyasla girişimcilik eğilimlerinin daha yüksek olduğunu; Seçer ve Çınar (2011) yatay ve dikey bireycilik ile yeni kariyer yönelimleri arasında pozitif ilişkiler olduğunu; Sakal ve Yıldız (2015) bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri ile kariyer tatmini arasında anlamlı ilişkiler olduğunu; Ayaz ve Çelikel (2020) bireycilik-toplulukçuluk ile tüketicilerin satın alma tarzları arasında pozitif ilişki olduğunu; Çalışkan ve Özkoç (2016) örgütlerde paternalist liderlik ile toplulukçuluk arasında pozitif ilişki olduğunu; Durmaz, Ergeneli ve Metin-Camgöz (2020) toplulukçuluğun babacan (paternalist) liderlik ile yıldırma (mobbing) arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkiye sahip olduğunu; Tatar, Saltukoğlu ve Teoman (2017) ise çalışan genç kadınların bireycilik-toplulukçuluk eğilimlerinin kişilik özellikleri üzerinden iş performansına etkide bulunduğunu ortaya koymuşlardır.

SONUÇ

Görüldüğü gibi gerek dünyada gerek Türkiye'de bireycilik ve toplulukçuluk kültürlerarası karşılaştırmalarda önemli bir boyut olarak çalışılmaktadır. Bununla birlikte, bireycilik-toplulukçuluk boyutu, kültürler arasındaki farklılıkları açıklayan boyutlardan sadece birisidir (Kağıtçıbaşı, 1999). Buna göre, bir kültürdeki sosyal ve ekonomik değişimler, kentleşme, göç, diğer kültürlerle etkileşim gibi etmenler de kültürler arasındaki farklılıkları etkileyen boyutlar arasında yer alır. Burada önemli olan, kültürler arasındaki farklılaşmaları anlamaya çalışırken, belirli bir kavramlar setine saplanıp kalınmaması ve bu farklılaşmaların altında yatan olası tüm dinamiklerin incelenmesine önem verilmesidir (eleştirel bir değerlendirme için bkz. Morling ve Lamoreaux, 2008; Lamoreaux ve Morling, 2012).

Diğer önemli bir mesele de, kültürlerarası farklılaşmalar kadar kültür-içi farklılaşmaların da incelenmesi gerekliliğidir. Hofstede'nin çalışmasıyla birlikte, araştırmacılar çoğunlukla kültürler (özellikle de tipik bireyci ve toplulukçu kültürler) arasındaki farklılıkları açıklamaya yöneldiler. Bu arada ise hem dünyadaki hem de Türkiye'deki çalışmalarda kültür içindeki farklılaşmalar çoğunlukla göz ardı edilmiş oldu. Ancak, yukarıda da değinildiği gibi, her kültürün tamamen bireyci veya tamamen toplulukçu olmadığını ortaya koyan araştırmaların etkisiyle ve ayrıca farklılıkları açıklamada bireycilik-toplulukçuluk boyutunun tek başına yeterli olmadığını görülmesiyle birlikte, kültür içindeki farklılaşma dinamiklerinin de incelenmesinin önemli olduğu ifade edilmeye başlandı (Kağıtçıbaşı, 1999; Gül, 2010; Ayçiçeği-Dinn ve Sunar, 2017).

Burada, Kağıtçıbaşı'nın (1999) daha önce de sözü edilen ifadesine geri dönebiliriz; bir kültürde bireyci ve toplulukçu özelliklerin (ve dolayısıyla da özerk ya da ilişkisel

benlik yönelimlerinin) ne düzeyde görüleceği, içinde bulunulan tarihsel, sosyal, ekonomik ve politik koşullara ve bu koşullar içerisindeki işlevselliklerine bağlı olacaktır. Bu nedenle, kültürlerarası farklılıkları açıklamada işe koşulan bireycilik-toplulukçuluk boyutunun, kendinden menkul ve halihazırda kendi kendine mevcut bir kategori olarak ele alınması pek doğru görünmemektedir. Kùltürler arasındaki bir farklılık olarak ortaya çıkan bireycilik-toplulukçuluk boyutu, ancak söz konusu kùltürlerin ‘neden’ ve ‘nasıl’ bireyci veya toplulukçu olduklarının veya bunlardan birine ilişkin özellikleri neden diğerinden daha çok sergilediklerinin anlaşılması/incelenmesi bağlamında anlamlı hale gelecektir. Bu da söz konusu olguların tarihsel ve söylemsel olarak da incelenmesini gerektirmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmaların bu noktayı göz önünde bulundurmasının faydalı olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ayaz, S. & Çelikel, A. (2020). “Satın Alma Tarzları ile Güç Mesafesi ve Bireycilik-Toplulukçuluk Arasındaki İlişki”. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 813-827.
- Ayçiçeği-Dinn, A. & Caldwell-Harris, C. L. (2011). “Individualism-Collectivism among Americans, Turks and Turkish Immigrants to the U.S”. *International Journal of Intercultural Relations*, 35, 9-16.
- Ayçiçeği-Dinn, A. & Sunar, D. (2017). “Çocuk Yetiştirme Tutumları ve Bağlılarının Kültürü ve Kültürlerarası Karşılaştırılması”. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(79), 95-110.
- Beller, J. & Wagner, A. (2020). “Loneliness and Health: The Moderating Effect of Cross-cultural Individualism/Collectivism”. *Journal of Aging and Health*, 32(10), 1516-1527.
- Bresnahan, M. J., Levine, T. R., Shearman, S. M., Lee, S. Y., Park, C. & Kiyomiya, T. (2005). “A Multimethod Multitrait Validity Assessment of Self-construal in Japan, Korea, and the United States”. *Human Communication Research*, 31(1), 33-59.
- Brewer, M. B. & Gardner, W. L. (1996). “Who Is This “We”? Levels of Collective Identity and Self Representations”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 83-93.
- Cukur, C. S., De Guzman, M. R. T. & Carlo, G. (2004). “Religiosity, Values, and Horizontal and Vertical Individualism-Collectivism: A study of Turkey, the United States and the Philippines”. *The Journal of Social Psychology*, 144(6), 613-634.
- Çalışkan, N. & Özkoç, A. G. (2016). “Örgütlerde Paternalist Liderlik Algısına Etki Eden Ulusal Kültür Boyutlarının Belirlenmesi”. *Journal of Yasar University*, 11(44), 240-250.
- Çarıkçı, İ. H. & Koyuncu, O. (2010). “Bireyci-toplumcu Kültür ve Girişimcilik Eğilimi Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 1-18.
- Dirilen, Ö. (2006). *Relationship between Values and Culture: A Comparison of Central Asian and Turkish University Students*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.
- Duan, C., Wei, M. & Wang, L. (2008). “The Role of Individualism-Collectivism in Empathy: An Exploratory Study”. *Asian Journal of Counselling*, 15(1), 57-81.
- Duramaz, C., Ergeneli, A. & Metin-Camgöz, S. (2020). “Babacan Liderlik, Yıldırma ve Örgütsel Sinizm İlişkilerinde Bireyci ve Toplulukçu Kültürel Değerlerin Rollerini”. *Mehmet Akif Ersoy İİBF Dergisi*, 7(3), 631-655.
- Ercan, H. (2013). “Genç Yetişkinlerde Benlik Kurgusu Üzerine Bir Çalışma”. *ZFWT – Journal of World of Turks*, 5(2), 157-178.
- Eser, H. B. & Ertugay, F. (2013). “Bireycilik-Toplulukçuluk Değerleri ile Algılanan Siyasal Öz-yeterlilik Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 221-244.

- Göregenli, M. (1995). “Kültürümüz Açısından Bireycilik-Toplulukçuluk Eğilimleri: Bir Başlangıç Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(35), 1-14
- Gül, A. (2010). *Benlik Düzenleme Odakları, Otantiklik ve İlişkisel/özerk Benlik Ketlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Hardie, E. A., Kashima, E. S. ve Pridmore, P. (2005). “The Influence of Relational, Individual and Collective Self-aspects on Stress, Uplifts and Health”. *Self and Identity*, 4, 1-24.
- Heu, H. C., van Zomeren, M. & Hansen, N. (2019). “Lonely Alone or Lonely Together? A Cultural-Psychological Examination of Individualism-Collectivism and Loneliness in Five European Countries”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 45(5), 780-793.
- Hogg, M. A. & Vaughan, G. M. (2010). *Essentials of Social Psychology*. Pearson.
- İmamoğlu, E. O. (1998). “Individualism and Collectivism in a Model and Scale of Balanced Differentiation and Integration”. *The Journal of Psychology*, 132(1), 95-105.
- İmamoğlu, E. O. (2003). “Individuation and Relatedness: Not Opposing but Distinct and Complementary”. *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 129, 367-402.
- İmamoğlu, E. O. & Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2002). “Value Domains of Turkish Adults and University Students”. *The Journal of Social Psychology*, 142, 333–351.
- İmamoğlu, E. O. & Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2006). “Actual, Ideal, and Expected Relatedness with Parents Across Within Cultures”. *European Journal of Social Psychology*, 36, 721-745.
- İmamoğlu, E. O. & Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2007). “Relatedness of Identities and Emotional Closeness with Parents Across and Within Cultures”. *Asian Journal of Social Psychology*, 10, 145–161.
- Jackson, T. A., Meyer, J. P. & Wang, X. (2012). “Leadership, Commitment, and Culture: A Meta-analysis”. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 20(1), 84-106.
- Kabaklı-Çimen, L. (2017). “Üniversite Öğrencilerinin Vatanseverlik Tutumları ile Benlik Kurguları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1950-1975.
- Kağıtçıbaşı, C. (1997). “Individualism and Collectivism”. Berry, W. J., Segal, M. H., Kağıtçıbaşı, C. (Ed.), *Handbook of Cross-Cultural Psychology* içinde (s. 1-51). Boston: Allyn and Bacon.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar* (10. Basım). Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Sile* (2. Basım). Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). “Autonomy and Relatedness in Cultural Context”. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 403-422
- Kırkbeşoğlu, E. & Tüzün, İ.K. (2009). “Bireycilik-Toplulukçuluk İkileminde Mesleki Özdeşleşme ve Örgütsel Özdeşleşme Ayrımı”. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-8.

Lamoreaux, M. & Morling, B. (2012). “Outside the Head and Outside Individualism-Collectivism: Further Meta-analyses of Cultural Products”. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(2), 299-327.

Markus, H. R. & Kitayama, S. (1991). “Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion and Motivation”. *Psychological Review*, 98(2), 224-253.

McCrae, R., Terraciano, A. & 79 members of the Personality Profiles of Cultures Project. (2005). “Personality Profiles of Cultures: Aggregate Personality Traits”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 407-425.

Morling, B. & Lamoreaux, M. (2008). “Measuring Culture Outside the Head: A Meta-analysis of Individualism-Collectivism in Cultural Products”. *Personality and Social Psychology Review*, Online First.

Oyserman, D., Coon, H. M. & Kimmelmeier, M. (2002). “Rethinking Individualism and Collectivism: Evaluation of Theoretical Assumptions and Meta-analyses”. *Psychological Bulletin*, 128(1), 3-72.

Oyserman, D. & Lee, S. W. S. (2008). “Does Culture Influence What and How We Think? Effects of Priming Individualism and Collectivism”. *Psychological Bulletin*, 134(2), 311-342.

Öktüğü, Z. (2017). “Psikolojik Güçlendirme Algısı ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkide Bireycilik-Toplulukçuluk Eğilimlerinin Biçimlendirici Rolü”. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 245-266.

Özbakış, M. A. (2001). *Yatay-Dikey Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerlerinin Ekip Çalışması Üzerine Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara.

Özdemir, A. A. (2014). “Kültür, Benlik Saygısı ve Girişimcilik Eğilimi: Amerikan ve Türk Üniversite Öğrencilerinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma”. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 43(2), 351-367.

Özdemir, Y. (2012). “Kırsal Kesimde ve Kentte Yaşayan Ergenlerin Benlik Kurguları Açısından Karşılaştırılması”. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(1), 81-96.

Sakal, Ö. & Yıldız, S. (2015). “Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerleri, Kariyer Çapaları ve Kariyer Tatmini İlişkisi”. *Journal of Yasar University*, 10(40), 6612-6623.

Saltürk, A. (2022). “Sosyal Onay İhtiyacının Yordanmasında İlişkisel-Bireyci-Toplulukçu Benlik ve Ana-Baba Tutumunun Rolü”. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 316-334.

Seçer, B. & Çınar, E. (2011). “Bireycilik ve Yeni Kariyer Yönelimleri”. *Yönetim ve Ekonomi*, 18(2), 49-62.

Seo, Y. S. (2011). “Individualism, Collectivism, and Client Expression of Different Emotions: Their Relations to Perceived Counselor Effectiveness”. *Asia Pacific Education Review*, 12, 251-262.

Sevinç, G. & Şener-Kılınç, T. (2018). “Güvenli Bağlanma Düzeyi ve Benlik Kurguları ile Üniversiteye Yeni Başlayan Öğrencilerin Uyumunu Arasındaki İlişki”. *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 14(3), 306-324.

- Tatar, A., Saltukoğlu, G. & Teoman, D. D. (2017). “Çalışan Genç Kadınların Kişilik Profilleri ve Bireycilik-Toplulukçuluk Özellikleri”. *İş'te Davranış Dergisi*, 2(1), 34-45.
- Tosun, C., Yazıcı, H. & Altun, F. (2017). “Evlilik Öncesindeki ve Evli Bireylerin İlişki Nitelikleri, Benlik Kurguları ve Özgeci Davranış Düzeyleri”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(38), 73-94.
- Triandis, H. C. (2001). “Individualism-Collectivism and Personality”. *Journal of Personality*, 69(6), 907-924.
- Triandis, H. C. & Suh, E. M. (2002). “Cultural Influences on Personality”. *Annual Review of Psychology*, 53, 133-160.
- Triandis, H. C., Chan, D. K. S., Bhawuk, D. P. S., Iwao, S. & Sinha, J. B. P. (1995). “Multimethod Probes of Allocentrism and Idiocentrism”. *International Journal of Psychology*, 30(4), 461-480.
- Uçar, M. E. (2017). “Üniversite Öğrencilerinde Benlik Kurguları, Yatay ve Dikey Bireycilik/Toplulukçuluk ile İlişkisel, Özerk, Özerk-İlişkisel Benlik Arasındaki İlişkiler”. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 1865-1878.
- Uskul, A. K., Hynie, M. & Lalonde, R. N. (2004). “Interdependence as a Mediator between Culture and Interpersonal Closeness for Euro-Canadians and Turks”. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 174-191.
- Wasti, A. & Erdil, S.E. (2007). “Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerlerinin Ölçülmesi: Benlik Kurgusu ve INDCOL Ölçeklerinin Türkçe Geçerlemesi”. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1-2), 39-66.
- Yetim, Ü. (2003). “The Impacts of Individualism/Collectivism, Self-esteem, and Feeling of Mastery on Life Satisfaction among the Turkish University Students and Academicians”. *Social Indicators Research*, 61, 297-317.
- Yöntem, M. K. & İlhan, T. (2013). “Benlik Kurguları ve Otantikliğin Özgecilik Üzerindeki Yordayıcı Gücünün İncelenmesi”. *Turkish Studies*, 8(8), 2201-2302.